

УДК 811.161.2 (07)

Н. В. ГАЛЯБАРДА

СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТАМИ- ЕКОНОМІСТАМИ

Проаналізовано сучасний стан проблеми співвідношення теорії і практики у процесі вивчення синтаксису діалогічного мовлення студентами економічних факультетів. Визначено теоретичні особливості синтаксису діалогічного мовлення, зокрема, психологічні та лінгвістичні, потребу формування діалогічних умінь і навичок. Підібрано вправи, які допоможуть удосконалювати мовленнєву компетентність майбутнього економіста. Розкрито синтаксичні аспекти проблеми вивчення діалогічного мовлення як з теоретичного, так і з практичного боку.

Ключові слова: діалог, діалогічна єдність, діалогічне мовлення, мотив, репліка, синтаксис.

Н. В. ГАЛЯБАРДА

СООТНОШЕНИЕ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ СИНТАКСИСА ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ СТУДЕНТАМИ-ЭКОНОМИСТАМИ

Проанализировано современное состояние проблемы соотношения теории и практики в процессе изучения синтаксиса диалогической речи студентами экономических факультетов вузов. Определены теоретические особенности синтаксиса диалогической речи, в частности, психологические и лингвистические, необходимость формирования диалогических умений и навыков. Подобраны упражнения, которые помогут усовершенствовать речевую компетентность будущего экономиста. Раскрыты синтаксические аспекты проблемы изучения диалогической речи как с теоретической, так и с практической стороны.

Ключевые слова: диалог, диалогическое единство, диалогическая речь, мотив, реплика, синтаксис.

N. V. HALIABARDA

THE CORRELATION OF THEORY AND PRACTICE IN THE PROCESS OF STUDYING THE SYNTAX OF DIALOGUE SPEECH BY THE STUDENTS OF ECONOMIC DEPARTMENTS

Modern state of problem of theory and practice correlation during the process of studying the syntax of dialogue speech by the students of economic departments has been analysed in the given article. The author defines theoretical peculiarities of dialogue speech syntax, especially psychological and linguistic ones have been defined in the given article and the necessity to form dialogue skills; a good example of exercises that help the students of economic departments to improve their speech competence has been given in the paper. The author develops syntactic aspects of the problem of dialogue speech research from theoretical and practical sides background.

Key words: dialogue, dialogue unity, dialogue speech, motive, cue, syntax.

Одним з головних завдань вищої освіти є виховання національної еліти у сфері науки, освіти, мистецтва, культури та державного управління. Для успішного його вирішення необхідні фахівці, які б досконало володіли різними галузями знань, серед яких українська літературна мова. Тому сьогодні, як ніколи, система освіти потребує нових підходів до проблеми підготовки майбутніх спеціалістів, що оперували б не тільки знаннями, уміннями й навичками з відповідного фаху, а й супровідними, зокрема тими, які стосуються формування

професійного діалогічного мовлення, що дає можливість досягти гармонії в індивідуальному спілкуванні, а також із групою людей чи цілою аудиторією.

Проблемами навчання діалогічного мовлення займалися науковці різних галузей: психології (Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, О. О. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, М. І. Жинкін, І. О. Зимня та ін...), лінгвістики (Л. П. Якубинський, Н. Ю. Шведова, Т. І. Винокур, Г. В. Колшанський, Л. М. Михайлов, Ю. І. Пасов, ін.), лінгводидактики (О. М. Біляєв, Е. Я. Палихата, О. Є. Єфименко, А. І. Ляшкевич та ін.). Однак співвідношення теорії і практики при вивченні синтаксису діалогічного мовлення не було предметом наукового дослідження вітчизняних учених.

Задоволення комунікативних потреб у різних сферах професійної діяльності вимагає від майбутнього спеціаліста оволодіння навичками спілкування мовою фаху. Відомо, що недостатній рівень професійного мовлення гальмує процес адаптації фахівця і позначається на якості виконуваної ним роботи.

До найважливіших умов, що становлять основу мовленнєвої компетенції студента-економіста, належить «здатність адекватно сприймати діалогічне мовлення на слух, вести діалог з додержанням вимог українського мовленнєвого етикету (у дружньому колі, в розмові з однолітками, зі старшими чи з молодшими за віком, у контактному або дистантному спілкуванні)» [7, с. 4].

Відповідно актуальність нашого дослідження зумовлена передусім соціальним значенням проблеми застосування діалогічного мовлення фахівцем-економістом, потребою організації навчання усномовленнєвого діалогування, що сприяло б розвитку пізнавальної діяльності студентів, удосконаленню мовленнєвих умінь і навичок з використанням синтаксичного аспекту діалогу.

Мета статті – розглянути теоретичні особливості вивчення професійного діалогічного мовлення і шляхи застосування відповідного синтаксичного матеріалу в усномовленнєвій практиці у процесі виконання вправ.

Актуальність дослідження та його мета спричинили потребу вирішення таких завдань:

- проаналізувати сучасний стан проблеми співвідношення теорії і практики при вивченні синтаксису діалогічного мовлення;
- визначити теоретичні особливості вивчення синтаксичного ладу діалогічного мовлення;
- розробити вправи, які б допомогли студентам закріпити набуті знання про синтаксичні основи діалогічного мовлення та, відповідно, вдосконалювати і формувати діалогічне мовлення.

Для досягнення визначеної мети потрібно врахувати передусім психологічні особливості студента-економіста, його потреби, запити, бажання, мрії. Тому розуміємо, що для формування діалогічного мовлення важливе місце посідає мотиваційний бік пізнавальної функції психіки, дослідження джерел активності молодшої людини, сил, що спонукають її мовленнєву діяльність, поведінку. Поняття «мотивація» трактують багато вчених: Б. Г. Анан'єв, С. Л. Рубінштейн, В. Г. Асєєв, Л. І. Божович, П. М. Якобсон, З. Фрейд та ін. Враховуючи їхні визначення, під мотивацією ми розуміємо психічні фактори, що спонукають до виконання певних мовленнєвих дій за умов наявності причинно-наслідкового зв'язку між відповідними діями, вчинками і явищами.

Відзначимо, що мотиваційна сфера складається із сукупності мотивів, потреб, мети, інтересів. Мотив – це спонукальна причина мовленнєвих дій і вчинків суб'єкта, що породжується людськими потребами, бажаннями, інакше кажучи, мовленнєвими інтенціями. Мотиви і потреби пов'язані з зацікавленістю особи у мовленнєвому спілкуванні, тобто в інтересі мовця. Сумарний сплав складників мотивації сприяє формуванню у студентів позитивного ставлення до опрацювання усіх нюансів діалогічного мовлення – як мовних, так і психологічних. Тому викладач так мотивує потребу вивчення діалогічного мовлення, наголошуючи на близькій і далекій перспективі досягнення успіху, що студент не може не бажати працювати над удосконаленням власного усного діалогічного спілкування. У результаті переконливої мотивації студенти, відчуваючи пізнавальну потребу в оволодінні діалогічним мовленням, усвідомлюють, що високий його рівень сприятиме утвердженню їх як фахівців своєї справи для досягнення вищої мети.

Зважаючи на те, що мовлення є видом будь-якої діяльності, а людська діяльність не може бути відокремлена від психіки і свідомості, стверджуємо, що формування діалогічного мовлення на синтаксичній основі тісно пов'язане з роботою пам'яті, мислення, уваги та інших психічних чинників, які візуально невидимо сприяють мовленнєвому розвитку індивідуума, а викладачеві допомагає «правильно дібрати навчальний матеріал і відповідні форми та методи» його засвоєння [3, с. 39–42].

На сучасному етапі розвитку методичної науки діалогічне мовлення розглядається як фундаментальне вміння, оволодіння яким є важливою умовою в процесі навчання різних фахових дисциплін і під час використання його в усному діловому спілкуванні. Про те, що діалог – це розмова двох осіб і поширений вид мовленнєвого спілкування, діти ознайомлюються ще в 5 класі, а вдосконалюють свої знання у 9-му, так само як і про те, що репліка є складником діалогу.

У вузах вимоги до вивчення діалогічного мовлення ускладнюються збагаченням відомостей про синтаксис діалогу:

- 1) розгорнуті відомості про діалог, його види, структуру;
- 2) діалогічне мовлення, спільні і відмінні риси з діалогом, що ґрунтуються на детальних наукових дослідженнях, присвячених цим питанням вітчизняними та зарубіжними мовознавцями;
- 3) опис структури діалогічної єдності як одиниці діалогічного мовлення і процесів її функціонування в діалогічному мовленні;
- 4) репліки, типи реплік, їхню будову, характерні особливості;
- 5) зв'язок діалогічного мовлення з мовленнєвим етикетом, з паралінгвістичними засобами – інтонацією, жестами, мімікою тощо.

Діалог – це обмін інформацією двох або кількох (полілог) осіб. Діалогічне мовлення завжди є емоційно забарвленим унаслідок використання певних лінгвістичних засобів – таких, як повтори, перебільшення, недбалість у синтаксисі, переважання конкретного над абстрактним, а також різних екстралінгвістичних чинників. Особливе значення мають особисті стосунки тих, хто спілкується, їхнє знання предмета розмови. Діалог – це двосторонній процес, що складається з умінь слухати свого співрозмовника, а також висловлювати свої думки [1, с. 56].

Усі діалоги складаються з окремих взаємопов'язаних висловлювань. Такі висловлювання, межею яких є зміна співрозмовника, називають реплікою [2, с. 31]. Вона є першоелементом діалогу. Репліки у діалозі характеризуються стислістю і простотою синтаксичної будови, тісно пов'язані між собою як за своїми комунікативними функціями, так і структурно й інтонаційно. Найтісніший зв'язок існує між суміжними репліками. Сукупність реплік, що характеризується структурною, інтонаційною та семантичною завершеністю, називають діалогічною єдністю. Діалогічна єдність є одиницею навчання діалогічного мовлення. Перша репліка діалогічної єдності завжди ініціативна (її називають ще реплікою-стимулом). Друга репліка може бути або повністю реактивною (інакше – реплікою-реакцією), або реактивно-ініціативною, тобто включати реакцію на попереднє висловлювання і спонукання до наступного [2, с. 31].

Залежно від провідної комунікативної функції, яку виконує той чи інший діалог, розрізняють функціональні типи діалогів. Більш поширеними є такі: діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями, думками, діалог-обговорення (дискусія) .

Діалог-розпитування може бути одностороннім або двостороннім. У першому випадку ініціатива запитувати інформацію належить лише одному партнеру, в другому – кожному з них. Двосторонній діалог-розпитування розвиває ініціативність обох партнерів, що характерно для природного спілкування.

Діалог-домовленість використовується під час вирішення співрозмовниками питання про плани та наміри. Після оволодіння діалогом-домовленістю здійснюється навчання змішаного типу діалогу: розпитування і домовленості.

Наступним за складністю є діалог-обмін враженнями і думками, мета якого – виклад свого бачення предмета, події, явища, коли співрозмовники висловлюють власну думку, наводять аргументи для доказу, погоджуються з думкою партнера або спростовують її. При цьому ініціатива ведення бесіди є двосторонньою.

Найскладнішим для оволодіння є діалог-обговорення і дискусія, коли співрозмовники прагнуть виробити якість рішення, дійти певних висновків, переконати один одного в чомусь [4, с. 10].

Володіння діалогічним мовленням передбачає формування вмінь і навичок вести бесіду у зв'язку з прочитаним, прослуханим або побаченим у межах мовленнєвої ситуації, визначеної програмою, самостійно використовуючи програмовий мовний матеріал для реалізації комунікативних завдань, найбільш типовими з яких є: розпитати, запропонувати, повідомити, уточнити, заперечити, пояснити, оцінити, обґрунтувати тощо [5, с. 2].

Найефективнішим засобом формування, закріплення й удосконалення необхідних для діалогічного спілкування вмінь і навичок є вправи. Усі вони будуть комунікативного характеру,

адже спрямовані на зв'язок між людьми. Комунікативні вправи для навчання діалогічного мовлення поділяються на мовно-мовленнєві, умовно-мовленнєві та власне мовленнєві [6, с. 42].

Вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на мовленнєвих вправах. Їх мета – удосконалити вміння студентів складати і вести діалоги за навчально-мовленнєвими ситуаціями, розвинути мовленнєву активність і самостійність у діалогіванні, де треба вміти порадити, попросити, переконати, довести, зацікавити, що є дуже важливим, зокрема, для студентів-економістів. Ці вправи повинні мати самостійний характер і давати студентам ширше поле для творчості.

Власне мовленнєві вправи спрямовані на продукування студентами діалогічних текстів за певними опорами. Цими опорами можуть бути: вербально описані або природні ситуації, що стосуються подій у вузі, на роботі, у певній фінансовій установі, у державі тощо, малюнок або серія малюнків, початкова репліка чи діалогічна єдність, технічні засоби навчання тощо [6, с. 46].

Наведемо приклади вправ з окресленою ситуацією спілкування: хто з ким спілкуватиметься, де, навіщо (сформульовано тему й мету, намір висловлювання). Викладач описує ситуацію, а студенти будують мікродіалоги в парах.

Вправа 1.

Завдання для першого партнера: Ви – клієнт банку. Розпитайте працівника, як можна отримати грошовий переказ із-за кордону в їхньому банку.

Завдання для другого партнера: Ви – працівник банку. Поясніть клієнтові, як можна отримати грошовий переказ і що для цього необхідно.

Вжуйте в діалогічних текстах звертання і форми мовленнєвого етикету.

Вправа 2.

Завдання для першого партнера: Ви – клієнт страхової компанії, який хоче детальніше ознайомитись з умовами страхування.

Завдання для другого партнера: Ви – працівник страхової компанії. Розкажіть клієнту про особливості страхування у вашій компанії.

Використайте у діалозі питальні речення (питальні репліки) та форми мовленнєвого етикету.

Вправа 3.

Завдання для першого партнера: Ви – клієнт банку. Попросіть у працівника поради, як доцільніше використати Ваші заощадження. Запитайте, яка різниця між депозитом і накопичувальним рахунком.

Завдання для другого партнера: Ви – працівник банку. Дайте відповідь на питання клієнта, порадьте та підтримайте розмову.

Використайте у репліках спонукальні речення та різні форми звертання.

Вправа 4.

Завдання для першого партнера: Ви – клієнт банку або пункту обміну валют. Розпитайте працівника про особливості обміну валют у їхньому банку (обмінному пункті) та дізнайтеся, в якій валюті вигідніше і безпечніше зберігати заощадження.

Завдання для другого партнера: Ви – працівник банку або пункту обміну валют. Ознайомте клієнта з курсом валют на сьогодні та поясніть, курс якої валюти є найбільш стабільним і найвигіднішим для нього.

Використайте у діалогічних репліках різні види складних речень.

Цікаво спостерігати, як студенти будують діалоги за початковою реплікою. Наведемо кілька прикладів початкових реплік, які можна використати у процесі продукування діалогів студентами-економістами.

Початкова репліка 1.

– Іване Петровичу, наступного тижня до нас приїде зарубіжна делегація. Ви, як начальник відділення, відповідайте, будь ласка, за підготовку до її приїзду.

Початкова репліка 2.

– Галино Вікторівно, як у нас справи з підписанням контракту з фірмою «Авіс»?

Початкова репліка 3.

– Сергію Станіславовичу, на жаль, ми змушені скасувати нашу сьогоднішню зустріч.

Таким чином, запропоновані види вправ допоможуть студентам-економістам у нерозривній єдності вивчати теорію і практику синтаксису діалогічного мовлення та

готуватимуть їх до користування діалогічним мовленням не лише у професійній діяльності, але й у будь-якій життєвій ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Л., Жулківська А. Навчання студентів немовних ВНЗ усної мови / Л. Бондаренко, А. Жулківська // *Іноземна мова*. – 2005. – № 7. – С. 56–57.
2. Глазова О. Навчання діалогічного мовлення / О. Глазова // *Дивослово*. – 2006. – № 5. – С. 31–33.
3. Копіца О. Розвиток особистості у процесі формування культури діалогічного мовлення учнів / О. Копіца // *Рідна школа*. – 2004. – № 11. – С. 40–41.
4. Ляшкевич А. І. Навчання діалогічного мовлення на уроках української мови / А. І. Ляшкевич // *Українська мова і література в школі*. – 2002. – № 7. – С. 9–12.
5. Мунтян С. Методичні реалії розвитку діалогічного мовлення учнів / С. Мунтян // *Українська мова і література в школі*. – 2006. – № 6. – С. 2–5.
6. Палихата Е. Я. Комунікативні вправи для навчання діалогічного мовлення / Е. Я. Палихата // *Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка*. – 2001. – № 8. – С. 40–48.
7. Палихата Е. Я. Опрацювання діалогічного мовлення з урахуванням міжпредметних зв'язків / Е. Я. Палихата // *Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка*. – 2002. – № 3. – С. 105–108.